

Resimli Cumhuriyet Din Kitabı

İsmail Kara

İstanbul, Dergâh Yayınları, 2023, 1183 sayfa, ISBN: 978-625-6839-63-2.

Elif Neslihan DOĞAN*

Çalışma alanı çağdaş Türk düşüncesi ve çağdaş İslam düşüncesi olan İslam felsefesi profesörü İsmail Kara, 1183 sayfalık hacimli eserinde Cumhuriyet dönemindeki din meselelerinin neredeyse tamamını ele almış ve bunu 70 ana başlık altında toplamıştır. Kitabın üçte birini oluşturan fotoğraflarla âdetâ tüm Cumhuriyet döneminin görsel hafızası ortaya dökülmüştür. Yazar, kitabın giriş bölümünde, kitapta kullanılan tüm materyalleri toplamasının otuz yıldan fazla zamanını aldığını ifade etmektedir. (s. 6) Türkiye’de dine dayanmayan hiçbir meselenin olmadığına inandığını ifade eden Kara, diğer meselelerimizde olduğu gibi din meselesinde de sağlıklı bir şekilde tartışamayışımızdan dem vurarak, bu çalışmada esas olarak neler yapmayı amaçladığını bize şu cümlelerle açıklamıştır:

“Bu çalışmanın yapmak istediği bugünü ve geleceği hesaba katarak Cumhuriyet devrini, geniş manada din, İslamiyet ve Müslümanlık merkezli olarak, bu alanlara ilişkin laiklik anlayışları ve politikalarını, Cumhuriyet inkılaplarının hem mevzuat hem de uygulama itibarıyla zorlu hikâyelerini, sekülerleşme istikametinde değişen tarih, kültür, dil, hukuk ve düşünce meselelerini, Diyanet İşleri Başkanlığı’nı ve din anlayışını, verdiği din hizmetlerini, eğitim sistemini ve bunun içinde ‘din eğitimini’, cemaat ve tarikat yapılarını, yeni dini grupları, din eğitimi kurumlarını, din derslerini, irtica edebiyatını, İslam dünyası ile inişli çıkışlı ilişkileri, siyaset kurumunun ve siyasi aktörlerin, asker-sivil bürokrasinin, üniversitenin, aydınların, basın dinî konulara yaklaşımlarını, mütedeyyin aile kızlarının eğitim ve hayatının her kademesine katılma isteklerinin ortaya çıkardığı tesettür-başörtüsü hadisesini, halk Müslümanlığının tezahür biçimlerini ve onun çeşitli yollarla bastırılmasını, Aleviliği, tarihi mirası ve eserleri hesaba katmayan yeni şehirleşme ve yeni cami mimarisi örneklerini, dini yayınları... Nihayet bunların hepsiyle alakalı olarak dindar-mütedeyyin insanların karşı karşıya kaldıkları meseleleri anlama biçimlerini ve siyasi merkeze karşı destek, muhalefet ve mücadele tarzlarını... Bütün bu süreçlerin içinden geçen biri olarak bir daha ele almak, tasvir, tahlil ve tenkit etmektir.”

İsmail Kara, kitabına “*Din asıl, devlet onun fer’idir*” sözüyle başlıyor. Fatih döneminden beri zikredilen bu

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, elifneslihan.dogan@stu.fsm.edu.tr

sözün, Osmanlı'nın dine bakışını ve dinle kurduğu ilişkiyi anlatması bakımından çok önemli olduğunu ifade eden yazar, bu topraklarda İslamiyet'in bizim için bir varoluş meselesi olduğunu, din hakkındaki tartışmaların Osmanlı döneminden beri süregeldiğini ancak Lozan'dan sonra din meselesinde büyük bir kırılma yaşandığını; din-devlet, din-toplum gibi ilişkilerin çok farklı bir yöne evirildiğini vurguluyor. Lozan'dan günümüze bir asır geçtiği hâlde, gerek Lozan gerek dinî meseleler gerekse inkılaplar hakkında akademide dahi doğru dürüst hiçbir yayının yapılmamış olduğuna işaret ediyor. Günümüzdeki din ile alakalı meselelerin (ki yazara göre Türkiye'de dinle alakalı olmayan hiçbir mesele yoktur), zamanında kurulan bu yanlış ilişkiden kaynaklandığını, Türkiye'nin din sahasındaki hemen hemen hiçbir problemini çözemediğini ve bu sistemin Türkiye'yi taşımaktan çok uzak olduğunu, kitabını yazma amaçlarından birinin de "Bugün ve yarın biz yolumuza nasıl devam edeceğiz?" sorusuna cevap arayışı olduğunu ifade ediyor. 3 Mart 1924 tarihinde hilafetin ilgası, Tevhid-i Tedrisat ve din işlerinin idaresinin bakanlık düzeyinde başkanlık (Diyanet İşleri Başkanlığı) seviyesine indirilmesinin radikal kırılmalar ve beklenmeyen sarsıcı, şaşırtıcı etkilerinin olduğuna işaret ediyor. Diyanet İşleri Başkanlığının Türkiye'nin çok önemli kurumlarından biri olduğunu ancak Türkiye'yi taşıma kapasitesinin olmadığını da ekliyor.

Kitapta ele alınan önemli konulardan biri de Türkiye'deki dinî eğitimin yetersizliği, bu yetersizliğin toplumsal sonuçlarının ne olduğu ve ülkenin nasıl bedeller ödediğidir. Prof. Kara, mevcut dinî eğitimin, modern Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap vermekten çok uzak olduğunu; ilim, fikir ve sanat hayatımızın çelimsizliğinin ve yavanlığının yegâne değilse bile en büyük sebebinin bu olduğunu ifade ediyor. Bu bağlamda, ilahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumların, sadece mevcut dinî düşünceyi yansıtan değil, aynı zamanda bu düşünceyi şekillendiren ve yeni dinî bilgiler üreten merkezler olması gerektiğini vurguluyor. Bu toplumdaki din anlayışının herhangi bir toplumun din anlayışıyla aynı olamayacağını, bu sebeple de aynı şekilde ele alınamayacağını belirtiyor. Türkiye'de sosyal bilimlerin başarıya ulaşamamasının din meselesinin yeterince dikkate ve ciddiye alınmamasından da kaynaklandığını ifade eden yazarın, bu minvalde toplumdaki aydınların, din adamlarının, müesseselerin layıkıyla görevlerini yerine getirmediğine dair önemli eleştirilerde bulunuyor. Kemalist sol kesimin okumalarıyla muhafazakâr mütedeyyin kesimin okumalarının birbirine düşman gibi görünmekle beraber birbirini besleyen okumalar olduğunu, ancak ülkeye maliyetinin de çok büyük olduğunu söylüyor. Aynı zamanda din eğitiminin zorunlu olması gerektiğini savunan yazar, Türkiye'de bazı kesimlerin ilköğretimde alacakları din eğitimi dışında başka seçeneklerinin pek olmadığını temas ediyor.

Yazar; tekkelerin, tasavvufun ve tarikatların İslam düşüncesinin önemli unsurlarından olduğunu belirtiyor. Modernleşme döneminde bu müesseselere yapılan eleştirilerin tek tip din anlayışının eseri olduğunu ve Cumhuriyet ideolojisinin bu eleştirilere çok kabalaştırarak, katılaştırarak devam ettiğini ekliyor. Modernleşme hamleleri adı altında türbe ve tekkelerin kapatılmasındaki esas amacın Müslümanların hayatına, dini anlama ve yaşama biçimlerine müdahale olduğunu; bunun insanları kültürsüzleştirmekten başka pek bir işe yaramadığını anlatan yazar, *"bunun sadece halk Müslümanlığına karşı bir hareket değil, aynı zamanda dini hayatın mekânlarını, merkezlerini ortadan kaldırmanın, görünmez kılmanın,*

zayıflatmanın, dini düşünce ve dini hayat açısından kutsallık fikrinin sıradanlaştırılmasının da bir yolu” olduğunu söylüyor (s. 132). Yani dinî hayatın çok fakirleştirildiğini, günümüzdeki pek çok cemaat ve tarikatla ilgili problemin de o günlere dayandığını ifade ediyor. Türkiye’de cemaat ve tarikat yapılarının ciddi şekilde tenkitten geçirilmesinin gerekliliğini ifade eden yazar, bir grubun yanlısını genele mal etmenin, toptan yok saymanın ve inkâra gitmenin de bu meseleye zerre katkısının olmayacağını vurguluyor.

Laiklikle ilgili bölüme “*Hristiyanlık, hususiyetle de Katoliklikle alakalı bir meselenin Osmanlı Türk topraklarında işi ne?*” diye soru yönelterek başlayan yazar; 1924’ten sonra ilk zamanlar çok katı biçimde uygulanan laiklikle ilgili, toplumun isteği ve sosyolojik ihtiyaçlara bağlı olarak birtakım iyileştirilmelere gidildiğini ifade ediyor. Bazı gazete kupürlerinden faydalanarak, insanların ölümlerini kaldıracak imam bulamamasından şikâyet edilen haberlere yer veriyor. Yükselen taleplere bağlı olarak cami yaptırma derneklerinin kurulması, Kur’an kurslarına sınırlı da olsa izin verilmesi, ilahiyat fakültesinin kurulması, hac yasağının kaldırılması, bazı türbelerin açılmasına izin verilmesi, çarşaflarını çıkarmayı kabul eden kadınlara bedava manto verileceği gibi birbirinden ilginç onlarca uygulamaya dair örnekler gösteriyor.

Eğitim konusuyla ilgili olarak, gerek normal eğitim gerekse din eğitimi alanında ülkenin bir arpa boyu yol alamadığını; 20 yıldır ülkeyi yöneten iktidarın da birtakım kozmetik iyileştirmeler yaptığını ancak eğitimin muhteva ve kalitesine yönelik olarak neredeyse hiçbir şey yapmadığını belirtiyor. Dünyanın gidişine paralel olarak, değişen yeni şartlara uyumlu ancak geçmişinden de tamamen koparılmamış, var olanın üzerine inşa edilecek, bizi her bakımdan taşıyabilecek bir sistemin inşa edilmesinin hayati önem taşıdığından bahisle yapılması gerekenleri maddeler hâlinde sıralıyor. Eğitimin muhteviyatı kadar mimariden üsluba bir tavrımızın, duruşumuzun olması gerektiğinin öneminden bahsediyor. Eğitimin iyileştirilmesine yönelik ciddi adımlar atmak bir tarafa, eğitim meselesini hiç konuşmayan, tartışmayan bir toplum olmamızın acısını çektiğini belli eden cümlelerle bölüme son veriyor.

Yabancı yazarların, Türk toplumuna, özellikle de Türk kadınına oryantalist bakış açısıyla yönlendirdiği tespitleri sert bir şekilde eleştiren yazar, bundan daha kötüsünün Türk aydınının da bu söylemleri benimsemesinin ve hatta daha ileriye götürmesinin olduğunu üzülen ifade ediyor. Batılı aydınların, Türk/Müslüman toplumunu -ki yazar ikisini hiç ayırmıyor- şehvet düşkünü, çok eşli ve kadınlarının çok pasif, pısrık, düşünce ve fikirden yoksun, keyif düşkünü vb. bazı ezber şablonlarla tarif ettiğini belirtiyor. Onların güzel ve doğru olan ne varsa Batı’dan çıktığı fikrinden kurtulamadıkları tespitinde bulunuyor.

“*Milli olan dini olan değilse nedir?*” sorusunu yönelterek başladığı bölümde, Mehmet Akif’e reva görülen mezar taşının hazin hikâyesini anlatırken, “*Bir mezar hikâyesi, tarih ve düşünce tarihi meselesi olur mu?*” sorusunu yönlendiriyor. Anıtkabir’in yerinin tercihinin, mimarisinin ve yapısal özelliklerinin zamanında büyük tartışmalara konu edildiğini anlatan yazar, şimdiki yerinin seçilmesinde gözetilen en önemli fayda olarak buranın İslamiyet öncesi Ankara’sının önemli bir merkezi olmasını gösteriyor. Anıtkabir’in mimarisıyla ilgili de yarışma açıldığını, yerli ve yabancı pek çok mimarın bu yarışmaya katıldığını; bu mimarların, projelerinde Selçuklu-Osmanlı ve İslamiyet öncesi Türk türbe, kümbet, çadır kültürünü yansıtan unsurları kullandığını fakat bu projelerin yeni Türkiye’yi yansıtmadığı gerekçesiyle kabul edilmediğini

anlatıyor. Kabul edilen projenin millî mimari olarak lanse edildiğini ancak asıl seçilme sebebinin dinî unsurlardan uzak olması, Yunan-Roma medeniyeti unsurlarını taşıması olduğunu ifade ediyor. Toplumun türbeleri kapatan bir zatın kabrini bir tür türbeye dönüştürdüğünü hatta sadece halkın değil, en eğitimli kesimlerin de Anıtkabir'e bir türbe gibi muamele ettiğini vurguluyor.

Burada yer veremediğimiz, şehirleşme, mimari, mabet, başörtüsü meselesi, halk Müslümanlığı, şapka meselesi, Alevilik, cemaatler vb. bir asırdır Türkiye'nin gündeminde yer kaplayan fakat hiçbir zaman gereği gibi tartışılmamış, yüzleşilmemiş ve çözülememiş onlarca problemimize değiniyor. Yazar; görseller, gazete kupürleri, meclis tutanakları ve hatıratlar gibi zengin materyallerle de âdeta bir hafıza şöleni sunuyor.

Kitabı okudukça, yazarın giriş cümlelerinde açıklamayı vadettiği tüm konulara olabildiğince derin ve objektif şekilde değindiğini görüyoruz. Yazarın, Türkiye'de bütün önemli meselelerimizde olduğu gibi din meselesinin de derinlemesine konuşulup tartışılmadığına dair görüşüne, bu problemlerin yüzleşme ertelendikçe daha da büyüyen sorunlar yumağına döndüğü kanaatine tamamen katılmakla beraber, ben yüzleşmenin yanı sıra helalleşmenin de gerekli ve önemli olduğunu düşünenlerdenim. Diğer taraftan, yazarın Cumhuriyet dönemindeki din meselelerini ele alması hasebiyle merkeze aldığı kesimin Müslüman Türkler olması çok normaldir ancak bu ülkedeki her önemli meseleyi onlara atfetmesinin, bu topraklarda yaşayan başka bir millete, dine veya mezhebe mensup birindeki yansımaları acaba nasıldır? Elbette Sünni Müslüman Türkler bu ülkenin asli unsurlarıdır ancak bu ülkeyi imar edenler arasında gayrimüslim ve başka mezheplerden insanlar da vardı.

Resimli Cumhuriyet Din Kitabı, hem hacmi hem de başlık seçimi gibi nedenlerden ilk bakışta zorlayıcı gibi görünse de, aslında üniversite düzeyindeki veya biraz daha yüksek seviyedeki herkes için anlaşılır bir dilde yazılmıştır. Kitap, yakın tarihimizde gerçekleşmiş olayları ele almasıyla beraber, içerdiği konular hâlâ güncelliğini ve önemini korumaktadır. Zengin görsellerle ve gazete kupürleriyle donatılmış bu eser, okuyucuları âdeta bir zaman yolculuğuna çıkarırken, bu malzemelerin de eserin kolay okunurluğuna katkıda bulunduğunu düşünüyorum ama başlık seçiminde farklı bir tercihte bulunabilir miydi, diye sormadan edemiyorum. Çünkü kitabın, gerek ismiyle gerek hacmiyle kalın bir ansiklopedi havası olduğunu söyleyebilirim. Sonuç olarak *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı*, Cumhuriyetin 100. yılına yakışır, geçtiğimiz yüzyılda din-devlet ilişkilerine dair çok kapsamlı, muhteşem bir eserdir.